

Åbo rituskolas tidiga skeden på Biskopsgatsområdet

Utdrag ur *Margareta Willner-Rönnholm, 1996: Konstnärslit och vardagsdröm. Åbo Ritskola 1830-1981, ss 11-110 av Annmaj Rönning*

Victor Westerholm (1860-1919)
föreståndare 1888-1898 och 1904-1917.

Konstnärsutbildningens historia i Finland börjar med Åbo rituskola. Ritskolan i Helsingfors, som utvecklades till landets viktigaste konstskola, startade sin verksamhet 18 år senare. En tredje konstskola grundades i Viborg på 1890-talet och upphörde under andra världskriget. Åbo rituskola har i sin nuvarande form ganska lite gemensamt med den rituskola som startade sin verksamhet år 1830. Den grundades av målarämbetet i Åbo och vände sig enbart till dess lärlingar och gesäller. Men i och med att skolan i ett tidigt skede också började beakta blivande artisters utbildningsbehov har den fått status av landets första konstskola.

Frånsett en treårsperiod i realskolan vid salutorget verkade rituskolan på Biskopsgatsområdet i mer än 60 år, först på Biskopsgatan 8 åren 1838-

1874 och senare i nuvarande Åbo Akademis huvudbyggnad åren 1877-1904.

Målarämbetets rituskola

1830-1851

Initiativtagaren till rituskolan och dess enda lärare under de första 15 åren var den 30-åriga målarmästaren, Carl Gustaf Söderstrand (1800-1862), hemma från Åbo. Han härstammade inte från någon hantverkarläkt, fadern var sjötullvaktmästare och inriktningen på målaryrket var ingen självklar väg, snarare en följd av tillfälligheter. År 1818 började han som målarlärling i Åbo och fick tre år senare sitt gesällbrev. År 1825 kom han till en målarverkstad i Stockholm där han under sina två år fick tillåtelse att besöka Stockholms konstakademi på sin lediga tid. Där arbetade yrkesmålare och konstadepter sida vid sida både i princip- och antikskolan - det var bara modellskolan som enbart var avsedd för blivande konstnärer. Sitt mästarprouv utförde han 1829, en målning med motivet ”den förlorade sonen”. Efter många kringflackande år återvände han till Åbo, utnämndes till medlem av Målarämbetet i Åbo och tog nästan omedelbart initiativ till att grunda rituskolan. Som erkänt kunnig och ambitiös yrkesman valdes han redan i slutet av 1730-talet till målarämbetets ålderman.

Till en början gick undervisningen i rituskolan enbart ut på kopiering av litograferade frihandsteckningar av figurer och ornament. Hösten 1843 kunde man emellertid också öppna en antikklass för de mera avancerade eleverna. Då hade skolan, från St Petersburg och Stockholm, införskaffat gipskopior av antika ornament, byster och helfigurer. Söderstrand var också initiativtagare till denna förnyelse och han ledde själv undervisningen.

Eleverna var i början relativt få, på 1850-talet 8-10 elever per år. Så länge skolan upprätthölls av målarämbetet och enbart var till för dess lärlingar var undervisningen avgiftsfri. Den första elevutställningen hölls 1836 i målarämbetets ämbetsrum och visade teckningar och lavyrer i tusch. Den kan sägas vara Finlands första

Domkyrkotorget 3, nuvarande Åbo Akademis huvudbyggnad fotograferad kring 1900. Åbo Ritskolas sista hemvist i Biskopsgatsområdet 1877-1904.

konstutställning, som därefter återkom årligen och var också öppen för allmänheten.

Det är oklart var undervisningen i målarämbetets ritskola försiggick under större

Björkhage med kor, 1886
- en kännspak Westerholm-målning.

delen av 1830-talet. Sin första permanenta hemvist fick skolan i Söderstrands egen gård, Biskopsgatan 8, som han började bebygga år 1837. Samma år stod uthus- och liderbyggnaderna färdiga och bostadshuset 1838. Här verkade ritskolan sedan i 36 år, ända fram till år 1874. Samma år som ritskolan fick en antikklass lät Söderman bygga ett nytt hus mot Agricologatan och några år senare när skolan blev Finska konstföreningens ritskola hade byggnadsbeståndet på tomten ökat ytterligare.

Söderstrand offrade mycket av sina egna tillgångar till förmån för ritskolan. För sitt arbete som lärare och föreståndare fick han ingen lön. Tvärtom stod han förutom för skolans utrymmen också för en stor del av de löpande utgifterna. En stor del av undervisningsmaterialet skaffade han på egen bekostnad. Först 1848 började Åbo stad betala ett blygsamt årligt hyresbidrag och undervisningsmaterialet inlöstes till skolan först efter hans död.

Finska Konstföreningens Ritskola i Åbo 1852-1873. "Ekmans skola."

Hovmålaren Robert Wilhelm Ekman (1808-73) kom in i bilden vårterminen 1846. Ekman

nämns nu som föreståndare för skolan men Söderstrand fortsatte av allt att döma som medhjälpare och oavlönad lärare. Någon större prestige förde hans ekonomiska andra uppoffringar tydligen inte med sig, eftersom skolan under denna period har gått till historien enbart som "Ekman's skola". Men hans målarverkstad låg i samma gård som ritskolan och år 1850 erhöll han dessutom privilegier för att grunda ett stentryckeri.

Genom undervisningen kan man anta att han kunde styra skickliga elever till sin verkstad och uppmuntra andra att vidareutbilda sig till litografer.

Ekman föddes i Nystad, blev föräldralös redan som tioåring och sökte sig som sextonåring till konstakademien i Stockholm tillsammans med sin äldre bror Fredrik. Brodern avbröt studierna efter några år men Robert Wilhelm var mycket

Gipsmodeller som användes i Ritskolans undervisning på 1800-talet.

framgångsrik i sina studier och belönades med alla tänkbara utmärkelser en elev kunde få. Han tilldelades också Konstakademiens stora resestipendium och tillbringade åren 1837-44 utomlands. Efter återkomsten till Sverige kallades han 1844 till ordinarie ledamot av Konstakademien i Stockholm, vilket medförde titeln Kungl. Hof-

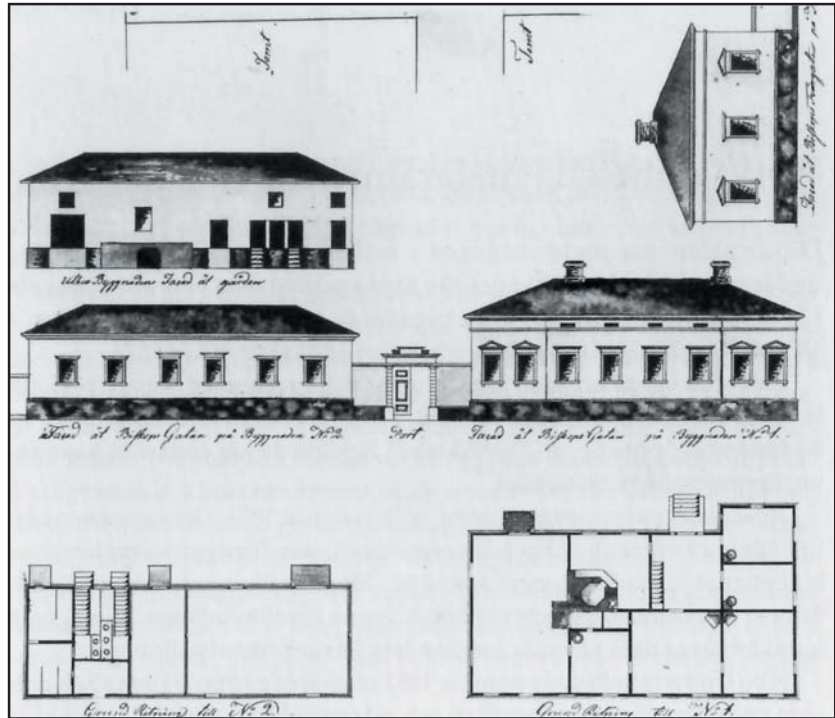

Kreeta Haapasalo spelar i klockarens stuga från 1868 hör till hovmålaren R.W. Ekman's mest kända målningar.

och historiemålare. Han var således en högt uppburd konstnär, då han återvände till Finland och vårterminen 1846 blev föreståndare för ritskolan. Kanske mest känd är han för sina genremålningar.

Ekman s liv i Åbo kretsade också utanför arbetet kring Biskopsgatan. Han var gift med dottern till kirurgiprofessorn vid Åbo Akademi Josef Pippingsköld och familjen bodde i det gula trähuset vid åstranden mellan Sibeliusmuseet och Dahlströms palats.

När Ekman blev föreståndare för ritskolan ombildades läroinrättningen till "en skola för teckning efter antiken". Också den nya skolan var till en början avsedd för målarämbetets lärlingar men målsättningen var att skolan ännu samma år skulle öppnas för andra elever än målarämbetets lärlingar. Denna intention kunde dock förverkligas först fem år senare, när skolan övergått i Finska Konstföreningens ägo. När Finska Konstföreningen grundades 1846 i Helsingfors skrinlade de mångåriga planerna att grunda en egen konstförening i Åbo och man erbjöd sig att

Biskopsgatan 8. Byggnadsritningar för älderman Söderstrands gård från år 1836.

stället bli filialavdelning till den nygrundade föreningen. Två år senare öppnades Finska Konstföreningens ritskola i Helsingfors och några månader senare fattades principbeslut att överta Åbo ritskola. Finska Konstföreningens ritskola i Åbo öppnades officiellt 1852.

Efter att Finska Konstföreningen övertagit ritskolan började Ekman få lön för sitt arbete som lärare och föreståndare vid skolan. För att hjälpa skolan framåt avstod han emellertid från hela sin första årslön, som i stället användes till inköp av pulpeter, bord och stolar. Detta trots att han under hela sin åbotid kämpade med stora ekonomiska bekymmer.

Teckning efter mönsterböcker och gipsmodeller utgjorde under Ekman s tid fortfarande grunden i undervisningen. Bland de nyare mönsterböckerna kan nämnas Magnus von Wrights "Grunder i Teckna och Rita" från 1858.

Över hundra år senare stod hörnhuset vid Biskopsgatan och i Agricologatan fortfarande i sin ursprungliga form frånsett den nya dörren mot Biskopsgatan. Foto år 1958.

Målning ingick inte i det ordinarie programmet utan teckningen ansågs av Ekman och också Finska Konstföreningens direktion utgöra grunden för all annan konstnärlig verksamhet. Tvärtom ville man hindra eleverna att börja måla för tidigt eftersom det enligt Ekman ledde till att då eleverna en gång fick penseln i hand så ville de inte längre teckna efter antiken och då gick deras utveckling ”åt fanders”. Elever med stort intresse kunde ändå få tillfälle att pröva oljemålning men också då rörde det sig om kopiering t.ex. av Ekmans egna verk.

Skolan stod nu öppen för alla elevkategorier och studieplatserna hade mångdubblats. Det fanns till en början plats för 20 elever i principklassen och 8-10 i antikklassen. Att ritskolan blev öppen för alla, innebar att det också gällde kvinnliga elever. Finska Konstföreningens ritskolor i Helsingfors och Åbo torde ha varit de första allmänna konstskolorna i Europa som gav undervisning åt både pojkar och flickor.

Frisinnet kan delvis förklaras med att skolan för de blivande artisterna bara skulle ge en bas för fortsatta studier och innefattade inte t.ex. teckning efter naken modell som kunde ha ansetts stötande för kvinnliga elever. År 1867 började Ekman undervisa flickor och pojkar skilt för att minska oron i principklassen, som följde av trängseln och av att eleverna oftast var barn och tonåringar. År 1869 skrevs t.ex. den då tioårige Robert Magnus Dahlström in i Åbo ritskola (bild 31,31). Några decennier senare fick Åbo stad av honom och hans bror Ernst Dahlström motta den donation som finansierade uppförandet av Åbo konstmuseum.

Sista tiden på Biskopsgatsområdet.

Efter Ekman död blev ritskolan en tvåläraarskola där vardera läraren hade en undervisningsskyldighet på 12 timmar i veckan, vilket innebar en fyrdubbling av undervisningstiden jämfört med Ekmans handledning under 6 timmar per vecka. Samtidigt

flyttade skolan också för en kort tid bort från Biskopsgatans område till realskolan vid salutorget där den verkade 1874-77. Perioden har uppfattats som ett mellanskede som inte medförde större nyheter men stabiliserade verksamheten och systematiserade undervisningen. En ny period vidtar då Victor Westerholm år 1888 väljs till skolans huvudlärare. Då hade skolan redan i elva år verkat i nuvarande Åbo Akademis huvudbyggnad Domkyrkotorget 3.

Victor Westerholms (1860-1919) begåvning upptäcktes redan i småskolan av den tidigare Ekman-eleven Amanda Kjellberg. Hon såg till att han vid nio års ålder skrevs in i ritskolan där han blev lärarnas och åboborgarnas skyddsling och kunde senare studera vidare i Düsseldorf.

Befattningen i ritskolan hade han sökt för att rädda familjens ekonomi och under hela sin lärartid 1888-1916 var han tidvis tjänstledig för att kunna ägna sig åt att måla. De flesta känner honom målare av åländska ljusa björkhagar med kor.

Under ”Westerholm-eran” utvecklades ritskolans konstnärliga nivå och konstlivet i Åbo blomnade. Förutom

på Westerholms egna insatser berodde utvecklingen på en allmän uppgång i landets konstklimate vid sekelskiftet 1900. Efterfrågan på konst ökade vilket gav konstnärer arbetstillfällen och därigenom inkomster. Under hans tid omorganiserades undervisningen till förberedande och modellklass. Eleverna skulle för att få inträde vara minst 14 år gamla och ha genomgått högre folkskola samt ha övning i teckning. Nu ägnade man sig vid sidan om teckning åt målning och använde levande modeller, också nakna. Modellklassen undervisades också i anatomi och perspektiv.

År 1904 flyttade Åbo ritskola till det nybyggda Konstmuseet som donerats av bröderna Dahlström och lämnade därigenom för gott omgivningarna kring Biskopsgatan.

